

ชื่อเรื่อง พืชศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าผู้ไทยในอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่ยั่งยืน (Ethnobotany of the Phu Thai ethnic group in Renu Nahon district, Nakhon Phanom province for biodiversity sustainable conservation)

1. วัตถุประสงค์

- 1.1 เพื่อศึกษาความหลากหลายของพืชที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ
- 1.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของเพศและอายุต่อความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชของชนเผ่าผู้ไทยในจังหวัดนครพนม
- 1.3 เพื่อสร้างสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนที่เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมพืชท้องถิ่น

2. หลักการ

พฤกษศาสตร์พื้นบ้านเป็นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืชที่พบตามแหล่งที่อยู่อาศัย ซึ่งคนในท้องถิ่นได้มีการใช้ประโยชน์จากพืชเหล่านี้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว ทั้งในด้านการใช้เป็นอาหาร ยารักษาโรค การนำไปทำเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้ทำเครื่องดนตรีด้านวัฒนธรรม และอื่นๆ ความหลากหลายของพืชที่พบและวิธีการนำพืชไปใช้ประโยชน์ของแต่ละชุมชนจะแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดความรู้นี้มักจะอยู่ในวงแคบ ทำให้ข้อมูลและความรู้ดั้งเดิมในท้องถิ่นนั้นสูญหายไปเป็นจำนวนมากพร้อมกับการจากไปของผู้รู้ และการที่สภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ปัจจุบันผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์และพืชพรรณธรรมชาติอันมีค่ามีแนวโน้มลดลงไปทุกที (สิริวรรณ, 2546)

ชุมชนชาวผู้ไทย อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยตอนต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวผู้ไทยที่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน มรดกทางวัฒนธรรมผู้ไทยเรณูนครซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่โดดเด่นและประทับใจแก่ผู้มาเยือน ชนเผ่าผู้ไทยเป็นกลุ่มชนที่มีสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตที่พึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเป็นส่วนใหญ่ด้วยสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในอดีตที่เกื้อกูลต่อชีวิตชนเผ่าผู้ไทยในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย และในด้านอื่นๆ สั่งสมเป็นภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากพืชในท้องถิ่นของชนเผ่าผู้ไทยสืบทอดต่อกันมา แต่การบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาเหล่านั้นเป็นลายลักษณ์อักษรมีเป็นส่วนน้อย และแม้ว่าชนเผ่าผู้ไทยอาศัยอยู่ห่างไกลจากชุมชนเมือง แต่จากการเปลี่ยนแปลงของสังคม การพัฒนาเทคโนโลยีเพื่ออำนวยความสะดวกต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งเทคโนโลยีข่าวสาร การคมนาคม การแพทย์ และสาธารณสุข มีผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่าผู้ไทยที่พึ่งพาการใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ใน ธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องพืชสมุนไพรพื้นบ้านลดลง ซึ่งหมายถึงภูมิปัญญาต่าง ๆ ที่เคยใช้ในอดีทย่อมลดลงไป ด้วยการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าผู้ไทย ในจังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นการศึกษาการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาและองค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากพืชธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านั้นก่อนที่จะสูญหายไปพร้อมกับชนเผ่าผู้ไทยรุ่นเก่าจนไม่เหลือเป็นมรดกแก่เยาวชนรุ่นหลังต่อไป

3. วิธีการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมของนักเรียน

3.1 การเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากพืชพรรณ

3.1.1 พื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือ อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชนเผ่าผู้ไทย ซึ่งยังคงมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ ยึดถือวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมในการวิจัยครั้งนี้

การติดต่อสื่อสารโดยครูและนักเรียน ซึ่งใช้ภาษาผู้ไทยในการสื่อสารได้สัมภาษณ์ ผู้รู้ หมอพื้นบ้าน ผู้อาวุโส และชาวบ้าน ในหมู่บ้านจำนวน 30 คนที่มีเพศและอายุแตกต่างกันเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากพืช ส่วนที่ใช้วิธีการที่นำมาใช้ประโยชน์ ในด้านการใช้เป็นอาหาร ยารักษาโรค ด้านวัฒนธรรม และด้านอื่นๆสำรวจพืชจากพื้นที่ต่างๆของแต่ละหมู่บ้าน ได้แก่ สวนที่อยู่รอบๆบริเวณบ้านบริเวณภายในหมู่บ้าน ป่ารอบหมู่บ้าน และป่าที่ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์รวมทั้งพื้นที่เกษตรของชาวบ้าน เช่น ไร่ สวน และนาข้าวเข้าร่วมในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ของหมู่บ้าน และสัมภาษณ์คนในหมู่บ้าน เพื่อศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่

3.1.2 บันทึกภาพและข้อมูลถ่ายภาพตัวอย่างพืชทั้งส่วนใบ ดอก และผล โดยเฉพาะส่วนที่ได้นำมาใช้ประโยชน์บันทึกรายละเอียดต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลทางพฤกษศาสตร์และลักษณะทางสัณฐานวิทยาของพืช เช่น ที่อยู่อาศัย ชนิดของพรรณไม้ ความสูงของลำต้น สีของดอก และผล เป็นต้น ชื่อพืชที่เป็นภาษาประจำเผ่า บันทึกประโยชน์ ส่วนที่นำมาใช้ ประโยชน์ ขั้นตอนและวิธีการใช้และการเรียกชื่อภาษาไทยอ้างอิงจากหนังสือชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย (เต็ม, 2557)

3.1.3 เก็บตัวอย่างพรรณไม้แห้งที่มีความสมบูรณ์ ที่มีทั้งใบ ดอก และผล เพื่อเป็นประโยชน์ในการตรวจสอบชื่อชนิด เขียนบันทึกชื่อท้องถิ่น วัน เดือน ปี ที่เก็บ และสถานที่เก็บ ลงในกระดาษแข็งขนาดเล็ก และผูกด้วยเชือกติดกับตัวอย่างไว้ เก็บตัวอย่างพืชอย่างน้อย 3 ชิ้นต่อพืช 1 ชนิด

3.2 การวิเคราะห์ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูล

3.2.1 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย

3.2.2 การเปรียบเทียบองค์ความรู้พื้นบ้านของเพศ และอายุโดยใช้โปรแกรม SPSS 16.0 (SPSS 2013) สถิติที่ใช้คือ Independent-samples t-test และ One Way ANOVA ตามลำดับ

3.3 การจัดทำสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

3.3.1 นำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์และจำแนกประเภทมาออกแบบสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

3.3.2 ศึกษาเพิ่มเติมข้อมูลของพืชที่จะนำมาปลูกในสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนในด้านของลักษณะวิสัยของพืช การปลูก การดูรักษา และประโยชน์ของพืชชนิดนั้นในด้านอื่นๆจากเอกสารตำราอื่นๆ

3.3.3 จัดทำสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนโดยยังคงพรรณไม้เดิมที่มีอยู่ในโรงเรียนและนำพรรณไม้ในท้องถิ่นมาปลูกเพิ่มโดยจำแนกตามประเภทที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์และจำแนกประเภท และการออกแบบสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

3.3.4 จัดทำทะเบียนพรรณไม้ในสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนและจัดทำป้ายชื่อติดเพื่อเป็นข้อมูลพรรณไม้ ในหัวข้อ ชื่อพื้นเมือง (ผู้ไทย) ชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ และการใช้ประโยชน์

4. ผลลัพธ์และประโยชน์ที่ได้รับจากผลงาน

4.1 ผลลัพธ์ที่ได้รับจากผลงาน

4.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ และอายุ กับความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชของชนเผ่าผู้ไทย ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างเพศกับความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชของชนเผ่าผู้ไทย

ในจังหวัดนครพนม

เพศ	จำนวนคน(N = 30)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน SD	t	Sig*
ชาย	16	0.28	0.58	0.27	.989
หญิง	14	0.28	0.58		

*มีนัยสำคัญทางระดับสถิติ .05

ตาราง 2 ความสัมพันธ์ระหว่างอายุกับความรู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชของชนเผ่าผู้ไทยในจังหวัดนครพนม

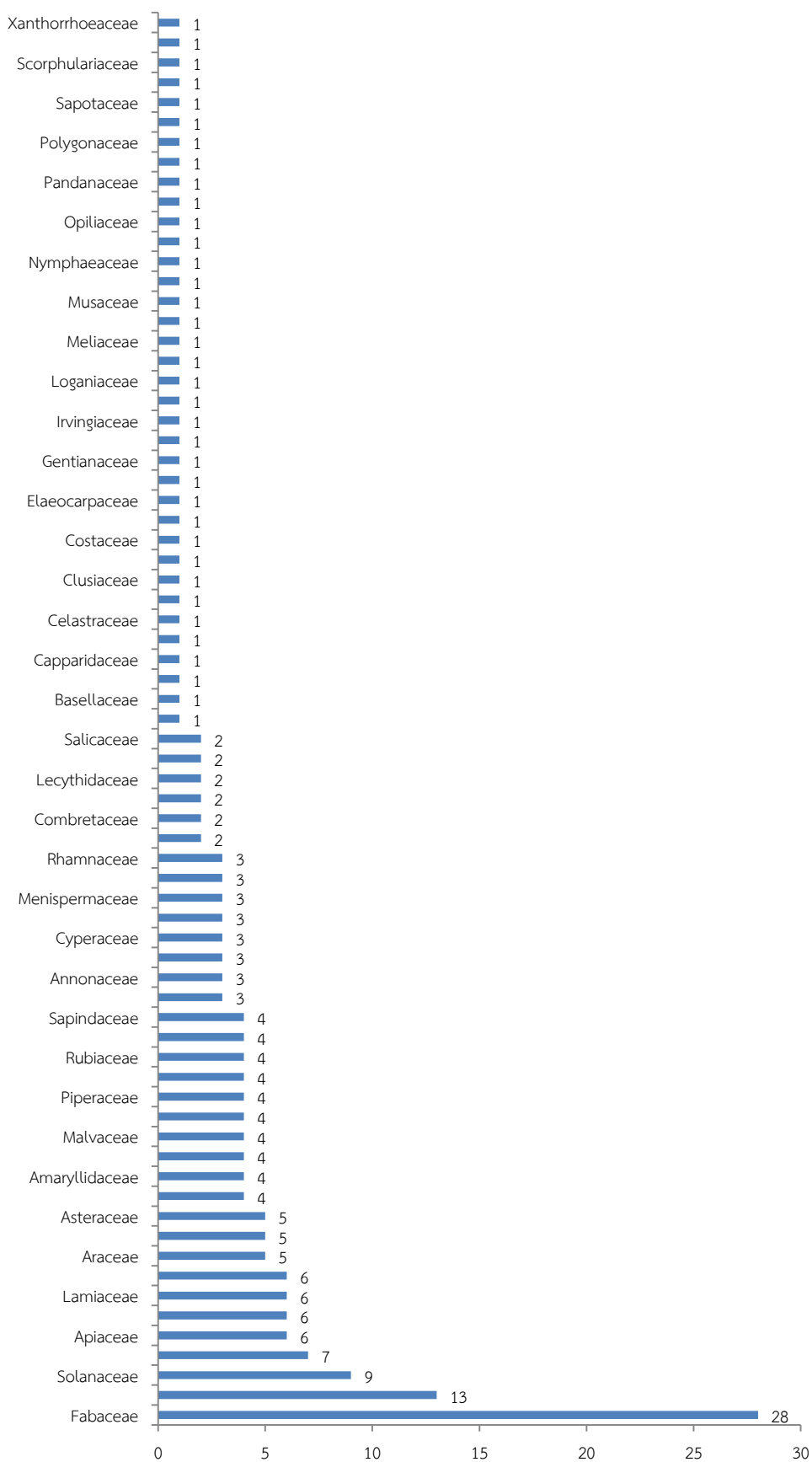
อายุ	จำนวนคน (N = 30)	ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (SD)	F	Sig*
15-30	9	0.10	0.01	63.662	.000
31-50	10	0.16	0.09		
> 50	11	0.54	0.13		
รวม	30	0.28	0.22		

*มีนัยสำคัญทางระดับสถิติ .05

จากผลการศึกษาพบว่ารู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชของเพศชายมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.28 และรู้เรื่องการ
ใช้ประโยชน์จากพืช ของเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.28 แสดงว่ารู้เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืช ของเพศหญิง
 และเพศชายไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05และชนเผ่าผู้ไทยที่มีอายุระหว่าง 15-30 ปี มีรู้
 เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.10 ช่วงอายุระหว่าง 31-50 ปี มีรู้เรื่องการ
 ใช้ประโยชน์จากพืชมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.16 และ ช่วงอายุมากกว่า 50 ปี มีรู้เรื่องการ
 ใช้ประโยชน์จากพืชมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 0.54 แสดงว่าผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุแตกต่างกันจะมีรู้
 เรื่องการใช้ประโยชน์จากพืชที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05
 ช่วงอายุที่มีความรู้ด้านด้านพฤกษศาสตร์พื้นฐานมากที่สุดคือช่วงอายุมากกว่า 50 ปี รองลงมาคือ
 ช่วงอายุระหว่าง 31-50 ปี และช่วงอายุระหว่าง 15-30 ปีจะมีรู้เรื่องการ
 ใช้ประโยชน์จากพืชน้อยที่สุดแสดงให้เห็นว่าพฤกษศาสตร์พื้นฐานซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานได้รับการถ่ายทอด
 น้อยลง อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่จึงทำให้คนรุ่นหลังขาด
 ความสนใจในเรื่องพฤกษศาสตร์พื้นฐานน้อย ดังนั้นเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องพฤกษศาสตร์พื้นฐานยังคง
 อยู่จะต้องมีการสร้างความตระหนักและสร้างกิจกรรมที่ทำให้เยาวชนรุ่นหลังได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิ
 ปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป เช่น การสร้างสวนพฤกษศาสตร์ที่มีการรวบรวมพรรณไม้ในท้องถิ่นให้เยาวชนรุ่น
 ใหม่ได้มีศึกษาไม่ให้อายุหายไปกับกาลเวลา

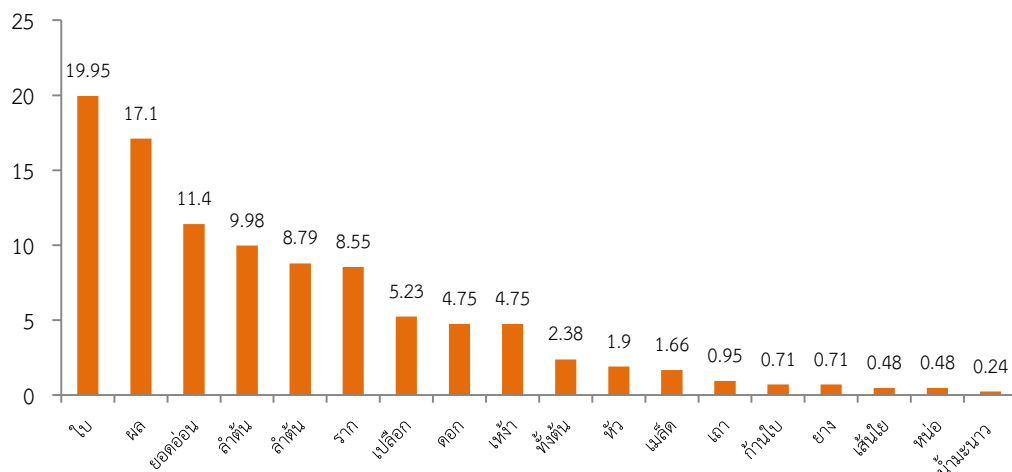
4.1.2 พฤกษศาสตร์พื้นฐานของชนเผ่าผู้ไทยในจังหวัดนครพนม

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นฐานของชนเผ่าผู้ไทยในจังหวัดนครพนมพบพืชจำนวนทั้งหมด
 208 ชนิดใน 71 วงศ์ ที่พบมากที่สุดคือวงศ์ Fabaceae จำนวน 28 ชนิด รองลงมาคือ Zingiberaceae
 จำนวน 13 ชนิด และ Solanaceae จำนวน 9 ชนิด ตามลำดับ (แผนภูมิ 1) ส่วนของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ
 ใบ (19.95%) รองลงมาคือ ผล (17.1%) และ ยอดอ่อน (11.4%) ตามลำดับ (แผนภูมิ 2) ลักษณะวิสัยของพืช
 ที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ไม้ต้น (T) (24.92%) รองลงมาคือ ไม้ล้มลุก(H) (23.30%) และ ไม้เลื้อย(C) (11.00%)
 ตามลำดับ (แผนภูมิ 3) และพืชนำมาใช้ได้จากการนำมาปลูกเอง (43.99 %) และ เก็บจากป่า (56.01%)
 (แผนภูมิ 4)

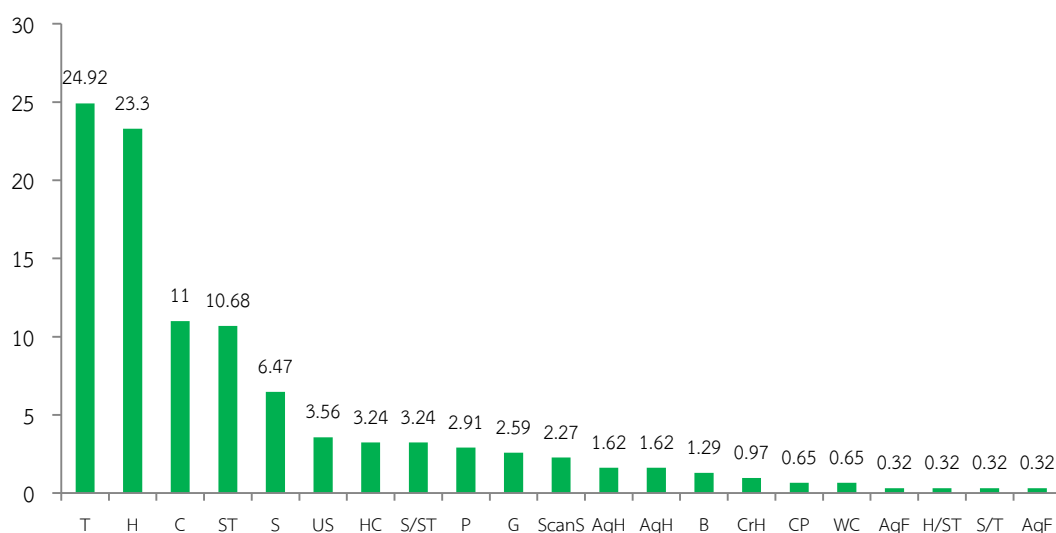
แผนภูมิ 1 แสดงวงศ์และจำนวนของพืชในแต่ละวงศ์

ร้อยละของส่วนของพืชที่ใช้

แผนภูมิ 2 แสดงร้อยละของส่วนของพืชที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้ประโยชน์

ร้อยละของลักษณะวิสัยพืช

แผนภูมิ 3 แสดงร้อยละลักษณะวิสัยของพืชที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้ประโยชน์

ร้อยละแหล่งมาของพืช

แผนภูมิ 4 แสดงร้อยละแหล่งที่มาของพืชที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้ประโยชน์

4.1.3 พฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์เป็นอาหาร

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์เป็นอาหาร พบพืชจำนวนทั้งหมด 129 ชนิดใน 55 วงศ์ที่พบมากที่สุดคือวงศ์ Fabaceae จำนวน 17 ชนิด รองลงมาคือ Zingiberaceae จำนวน 7 ชนิด และ Solanaceae จำนวน 7 ชนิด ตามลำดับ ส่วนของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ผล (33.13%) รองลงมาคือยอดอ่อน (28.92%) และใบ (16.27%) ตามลำดับ ลักษณะวิสัยของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ไม้ล้มลุก(H) (23.26%) รองลงมาคือ ไม้ต้น (T) (20.9%) และ ไม้เลื้อย(C) (12.4%) ตามลำดับ และพืชนำมาใช้ได้จากการนำมาปลูกเอง (58.14%) และ เก็บจากป่า (41.86%)

พืชที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้เป็นอาหารส่วนใหญ่จะนำมาปลูกไว้เป็นพืชผักสวนครัวและพืชที่พบในสวนครัวเกือบทุกครัวเรือนจะพบพืชที่ชนเผ่าผู้ไทยใช้ประจำวัน เช่น หอม ผักชี ผักชีฝรั่ง แมงลัก ผักไผ่ ชะอม สารชะแล้ หรือพืชผักที่ได้จากท้องถิ่น เช่น ผักแขยงนา ผักแว่น ผักกาดนา หรือ ปลูกตามสวน เช่น มะม่วง ขนุน ฝรั่ง ฯลฯ และพืชบางชนิดสามารถเก็บได้จากป่ารอบชุมชน เช่น นมควาย เล็บเหยี่ยว ค้อ มะหวด หว่า ซึ่งเป็นผลไม้พื้นบ้านตามฤดูกาล

4.1.4 พฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์เป็นยารักษาโรค

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์เป็นยารักษาโรค พบพืชจำนวนทั้งหมด 104 ชนิดใน 49 วงศ์ ที่พบมากที่สุดคือวงศ์ Fabaceae จำนวน 13 ชนิด รองลงมาคือ Zingiberaceae จำนวน 10 ชนิด และ Lamiaceae จำนวน 5 ชนิด ตามลำดับ ส่วนของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ใบ (29.41 %) รองลงมาคือราก (18.38 %) และลำต้น (13.97%) ตามลำดับ ลักษณะวิสัยของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ไม้ล้มลุก(H) (27.88%) รองลงมาคือ ไม้ต้น (T) (24.04 %) และ ไม้ต้นขนาดเล็ก (ST) (11.54%) ตามลำดับ และพืชนำมาใช้ได้จากการนำมาปลูกเอง (51.92%) และ เก็บจากป่า (48.08 %)

พืชที่ชนเผ่าผู้ไทยใช้เป็นยารักษาโรคส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัวที่มีคุณสมบัติเป็นยาด้วย เช่น จิง ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด แมงลัก หรือนำมาปลูกไว้เพื่อใช้เป็นยา เช่น ฟ้าทลายโจร เสลดพังพอน ว่านหางจระเข้ หรือพืชที่หาได้ทั่วไป เช่น สาบเสือ ขยี้แล้วพอกรักษาแผลสด และสมุนไพรที่นำมาใช้ที่เด่นชัดคือสมุนไพรที่ใช้ในการอยู่ไฟหลังการคลอด(อยู่กรรม) เช่น ใบมะขาม ใบหนาด ส้มเลี้ยว ส้มป่อย ใช้ต้มน้ำอาบ หนาดใหญ่ หนาดใหญ่ และใช้ต้มดื่มเช่น แก่นไม้แดง ประดู่ อ้อยดำ ผาง ย่านางแดง เต็ง นมควาย ซึ่งการหาสมุนไพรอยู่ไฟจะหมอชาติที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรที่ใช้ในการอยู่ไฟหลังคลอดบุตรโดยเฉพาะ

4.1.5 พฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ในพิธีกรรม

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ในพิธีกรรม พบพืชจำนวนทั้งหมด 33 ชนิดใน 22 วงศ์ ที่พบมากที่สุดคือวงศ์ RUBIACEAE จำนวน 4 ชนิด รองลงมาคือ Apocynaceae จำนวน 3 ชนิด และ Fabaceae จำนวน 3 ชนิด ตามลำดับ ส่วนของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ใบ (42.50%) รองลงมาคือดอก (27.50%) และทั้งต้น (10.00%) ตามลำดับ ลักษณะวิสัยของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ไม้ล้มลุก(H) (21.21%) รองลงมาคือไม้ต้นขนาดเล็ก (ST) (18.18%) และ ไม้ต้น (T) (15.15%) ตามลำดับ (แผนภูมิ 11) และพืชนำมาใช้ได้จากการนำมาปลูกเอง (12.12%) และ เก็บจากป่า (87.88%) พืชที่ชนเผ่าผู้ไทยที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง เช่น พิธีการเหยา พิธีแก้บนปู่ลา พิธีการบายสีสู่ขวัญ พิธีการต้อนรับผู้มาเยือน เช่น ขี้ช้างขมเมือง พิธีมงคล อวมงคล หรือพิธีฮีด 12 (บุญตามประเพณี 12 เดือน)จะเกี่ยวข้องกับพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ส่วนใหญ่แล้วพิธีกรรมต่างๆจะมี ขัน 5 (ดอกไม้ 5 ดอก กับเทียน 5 เล่ม) เกี่ยวข้อง ดอกไม้ที่ใช้จะเป็นดอกไม้ขาว เช่น ลั่นทม พุด มะลิ หรืออาจใช้ดอกดาวเรืองแทนก็ได้ หรือในพิธีการเหยา เป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อเป็นการรักษาโรคหรือปัดเป่าความชั่วร้าย ผู้ที่ทำหน้าที่เหยา จะเรียกว่าหมอเหยา จะมีการประดับดอกไม้สีขาวไว้รอบศีรษะ และดอกไม้ที่นิยมใช้คือ ดอกคัตเค้า ดอกลั่นทม นอกจากนี้พืชที่นิยมนำมาใช้อีกชนิดหนึ่งคือ ส้มป่อย นิยมใช้

ผักแห้งนำมาแช่น้ำ เป็นน้ำมันต์ ในพืชต่างๆ เช่น การเหยา งานศพ ซึ่งคนไทยเชื่อว่าเมื่อรดน้ำมันต์ที่ได้จากการแช่ผักสัปปะย แล้วความทุกข์โศกจะถูกลดปล่อยหรือหายไป

4.1.6 พืชศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านด้านการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ พบพืชจำนวนทั้งหมด 50 ชนิดใน 26 วงศ์ ที่พบมากที่สุดคือวงศ์ Fabaceae จำนวน 6 ชนิด รองลงมาคือ Dipterocarpaceae จำนวน 5 ชนิด และ Solanaceae จำนวน 4 ชนิด ตามลำดับ ส่วนของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ลำต้น (38.30%) รองลงมาคือราก (21.28%) และผล (10.64%) ตามลำดับ ลักษณะวิสัยของพืชที่นำมาใช้มากที่สุดคือ ไม้ต้น (T) (40.00%) รองลงมาคือไม้เลื้อย (C) (12.00%) และ ไม้ล้มลุก (H) (12.00%) ตามลำดับ และพืชนำมาใช้ได้จากการนำมาปลูกเอง (46.00%) และ เก็บจากป่า (56.00%) พืชที่ใช้ด้านอื่นๆ เป็นพืชที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ด้านต่างๆ เช่น การใช้เป็นที่อยู่อาศัย เชื้อเพลิง อุปกรณ์ในการจับปลา ใช้ทำเสื่อ ใช้ทำเครื่องดนตรี หรือการใช้พืชเพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากพฤกษศาสตร์พื้นบ้านทั้งสิ้น และจากการศึกษาพบว่า พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชที่ใช้ในการทำเหล้าอู (ไห) ซึ่งเป็นเหล้าพื้นเมืองที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ และเป็นสินค้าที่สร้างอาชีพและสร้างรายได้กับชาวอำเภอเรณูนคร มีพืชที่เป็นองค์ประกอบในการทำหัวเชื้อแป้งเหล้า เช่น ข้าวตอกหนูตดหมา สีสันคนทา มะพร้าว หมากรูด ส่องฟ้า รากกายาน เครื่องประสงค์ ชะเอมป้า พริกไทย กระเทียม ข่า ฯลฯ ซึ่งจะต้องใช้พืชจำนวนมากในการเป็นส่วนผสม และมีสูตรเฉพาะของแต่ละชุมชน

4.1.7 การออกแบบสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

จากการศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าผู้ไทยในอำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม ได้นำมาออกแบบสวนพฤกษศาสตร์ของโรงเรียนโดยจำแนกตามประโยชน์ของพืชและแหล่งที่อยู่ของพืช ได้ดังนี้คือ

4.1.7.1 สวนสมุนไพร เป็นการรวบรวมพืชในท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์ทางยาในการรักษาโรค โดยการศึกษาจากปราชญ์ชาวบ้าน หมอยาและศูนย์การเรียนรู้สมุนไพร ฯลฯ ที่นำมาใช้ประโยชน์ในการป้องกันและรักษาโรค เช่น ขิง ข่า ขมิ้น กะทือ ไพล เปล้า หนาด มะกล่ำต้น หว่า อ้อยดำ เปราะป่า ตะไคร้หอม ฯลฯ

4.1.7.2 สวนพืชผักพื้นบ้านเป็นการรวบรวม พืชผักในท้องถิ่นที่นิยมใช้บริโภคในครัวเรือน โดยการศึกษารวบรวมจากปราชญ์ชาวบ้านและผู้รู้ ในอำเภอเรณูนคร และจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น หอม กระเทียม ขิง ข่า ข้าวเรือด บุกเตียง นมแมว แค แคนา ฯลฯ

4.1.7.3 สวนพืชในพิธีกรรมชนเผ่าผู้ไทย สวนพืชในพิธีกรรมชนเผ่าผู้ไทย เป็นการรวบรวมพรรณไม้ที่ใช้ในพิธีกรรมที่สำคัญและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ของชนเผ่าผู้ไทยเรณูนคร เช่น สัปปะย ถันทม ราชพฤกษ์ ดาวเรือง มะพร้าว หมากรูด ข่า ฯลฯ

4.1.7.4 สวนพืชเศรษฐกิจในชุมชน ได้ศึกษารวบรวมพรรณไม้ที่ใช้ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การสร้างอาชีพและสร้างรายได้ ให้แก่คนในชุมชน เช่น “เหล้าอู” ซึ่งมีความเป็นมาอันยาวนานเคียงคู่กับวัฒนธรรมผู้ไทยเรณูนครเป็นสิ่งที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ใช้ในประเพณีของชนเผ่าผู้ไทย ใช้เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเป็นสินค้าที่เป็นที่นิยมนำไปของฝากจากเรณูนคร เหล้าอู มีส่วนประกอบจากพืชเช่น เครื่องประสงค์ อ้อยสามสวน เพกา ข่า ฯลฯ

4.1.7.5 สวนพรรณไม้น้ำในท้องถิ่น เป็นการรวบรวมพรรณไม้น้ำที่ชนเผ่าผู้ไทยนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ โดยรวบรวมและจัดเป็นสวนแสดงพรรณไม้น้ำในท้องถิ่น บริเวณสระน้ำในโรงเรียน เช่น บัว หลวง บัวกินสาย กกกลม กกสามเหลี่ยม บอนจีน ผักกระเฉด เป็นต้น

4.2 ผลลัพธ์ที่ได้รับจากผลงาน

4.2 1 ได้ทราบความหลากหลายทางชีวภาพของพืชและการใช้ประโยชน์จากพืชในด้านการใช้ประโยชน์ทางด้านอาหาร การใช้ประโยชน์ทางด้านยา การใช้ประโยชน์ทางด้านวัฒนธรรม และ การใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ ของชนเผ่าผู้ไทยในจังหวัดนครพนม

4.2 2 นำข้อมูลที่ได้มาสร้างสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียนเป็นแนวทางในการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชและความหลากหลายทางชีวภาพที่ยั่งยืน

4.2 3 เป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์องค์ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้พืชของชนเผ่าไม่ให้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

4.2 4 เป็นแนวทางในการนำความรู้ดั้งเดิมของชนเผ่าพัฒนาปรับปรุงเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อไป

5. เอกสารอ้างอิง

เต็ม สมิตินันท์ (2557) *ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย*. กรมป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ ส่วนพฤกษศาสตร์ป่าไม้. สิริวรรณ สุขศรี (2546) *พฤกษศาสตร์พื้นบ้านในบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงโขงหลงจังหวัดหนองคาย*.

ปริญญาณิพนธ์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

6. การเผยแพร่ผลงาน

การกำหนดกลยุทธ์ในการเผยแพร่สู่ชุมชน

1. การเผยแพร่ความรู้และองค์ความรู้ที่ได้ให้แก่บุคลากรในโรงเรียน และนักเรียนโดยการประชาสัมพันธ์หน้าเสาธง เสียงตามสาย web page, web site ของโรงเรียน โดยการก่อตั้งกลุ่มเยาวชนอนุรักษ์พฤกษศาสตร์พื้นบ้านขึ้นในโรงเรียน โดยรับสมัครเยาวชนจิตอาสา เป็นตัวแทนนักเรียนหมู่บ้านที่นักเรียนอาศัยอยู่ เพื่อนำข่าวสารและสาระความรู้ด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน อย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง

2. สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการประชาสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ ในชุมชน เช่น หน่วยงานเทศบาลเรณูนคร สภาวัฒนธรรมอำเภอเรณูนคร

3. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ในการเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล โรงพยาบาลชุมชนอำเภอเรณูนคร สำนักงานเทศบาลเรณูนคร สภาวัฒนธรรมอำเภอเรณูนคร สำนักงานเกษตรอำเภอเรณูนคร เพื่อเป็นสื่อกลางในการเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชน รวมไปถึงผู้ประกอบการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

4. เผยแพร่ผลงานในเว็บไซต์ www.kroobannok.com

รูปภาพกิจกรรม

ลงพื้นที่สำรวจการใช้ประโยชน์จากพืช

ลงพื้นที่สำรวจการใช้ประโยชน์จากพืช

ลงพื้นที่สำรวจการใช้ประโยชน์จากพืช

ลงพื้นที่สำรวจการใช้ประโยชน์จากพืช

เก็บพรรณไม้แห้ง

รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูล

ร่วมกันสร้างสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

ร่วมกันสร้างสวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

สวนพฤกษศาสตร์โรงเรียน

สวนพืชผักพื้นบ้าน

สวนพืชในพิธีกรรมชนเผ่าผู้ไทย

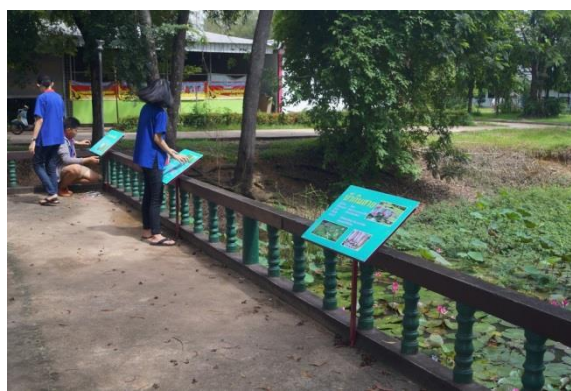
สวนพืชเศรษฐกิจในชุมชน

สวนสมุนไพร

สวนพรรณไม้น้ำในท้องถิ่น

สวนพรรณไม้น้ำในท้องถิ่น